
OCENJEVANJE SKLADENJSKIH NAPAK V ŠOLSKEM ESEJU

Namen prispevka je predstaviti ocenjevanje skladnje v šolskem eseju na maturi in opozoriti na nekatere težave, ki se pojavljajo pri ocenjevanju te jezikovne ravnine. Skladenjska struktura povedi namreč po eni strani odraža jezikovno (slovnično) znanje pisca, po drugi strani pa je tudi odraz njegovega sloga pisanja, ki je lahko bolj ali manj razvit. Na začetku opredelim skladenjske napake na podlagi Toporišičeve slovnice. Pri tem izhajam iz stališča, da to, kaj je napaka, opredeljuje norma (slovnica). Strukture, ki so slovnično sicer pravilne, vendar glede na jezikovni čut (morda) slabe, imenujem skladenjske neustreznosti. Iz analiz ocenjevanja je razvidno, da skladenjske napake in neustreznosti niso enoumne in da med ocenjevalci prihaja do različnih interpretacij, kako te napake evidentirati (pri jezikovni pravilnosti, slogu ali zgradbi). Zato na koncu predstavljam osnutek predloga za ocenjevanje skladnje v šolskem eseju.

Ključne besede: skladenjske napake, besedni red, slog pisanja, šolski esej, ocenjevanje

1 Skladenjske napake

Pri šolskem eseju na maturi se skladenjske napake načeloma ocenjujejo pri jezikovni pravilnosti, v praksi pa deloma tudi pri slogu in zgradbi besedila. Neustrezna pomenska razmerja med stavki in zlasti med povedmi zagotovo vplivajo tudi na splošen vtis o koherentnosti besedila, zato izdelki, v katerih so skladenjska razmerja slabo ali nerodno izražena, pogosto izgubijo kakšno točko tudi pri zgradbi; slabo postavljena pomenska razmerja pa vplivajo tudi na npr. jasnost besedila, zato lahko izgubijo točke tudi pri slogu.

Skladenjske napake opredeljujem kot napake v strukturi stavka in povedi ter zvez več povedi, ki so glede na normo knjižnega jezika, kakor jo lahko povzamemo iz

normativnih priročnikov (slovnica, pravopis), dejansko napačne. V virih se pogosto govori o skladenjsko neustreznih tvorbah. Iz tega pojmovanja je razvidno, da je težko natančno opredeliti, kaj je napaka, zato se tisti, ki se ukvarjajo s skladnjo, tako strogi opredelitvi raje izognejo. Pogosteje govorijo o skladenjsko neustreznih ali manj ustreznih povedih.

Napako lahko opredelimo s pomočjo pravila oziroma norme, neustreznost pa je ohlapnejši termin, ki se bolj nanaša na jezikovni čut tistega, ki se o tem izreka, in jo je strokovno težko utemeljiti. Ker mora biti ocenjevanje jezika v šolskem esejju na maturi čim natančnejše in strokovno utemeljeno, je treba omejiti ocenjevanje tistih ravni besedila, pri katerih lahko zaradi različno razvitega jezikovnega čuta¹ ocenjevalcev prihaja do prevelikih razhajanj.

Da bi pri jezikovni pravilnosti ocenjevalci ocenjevali napake, ki jih lahko utemeljimo z normo, bodo najprej našteje skladenjske napake na ravni stavka oziroma povedi, skladenjske napake na ravni večstavčne povedi in zvez povedi ter napake, ki so povezane z besednim redom, in sicer tako, kot so opredeljene v Toporišičevi slovnici. Normativna opredelitev skladenjskih napak bo izhodišče za nadaljnji razmislek o delitvi napak, ki se pojavljajo v šolskih esejjih, na napake jezikovne pravilnosti, sloga in zgradbe.

1.1 Skladenjske napake na ravni stavka oziroma povedi

Zanemaritev vezave ali zevgma je, »če priredni besedi zahtevata različen sklon, od njiju odvisna beseda pa se ravna samo po eni« (Toporišič 1991: 504). Primer napačne vezave je: Hoditi po in čez progo je nevarno.

Mešanje vezave ali kontaminacija je, »če glagol pod vplivom sorodne vezave dobi samostalnik v napačnem sklonu« (Toporišič 1991: 504). Primer take napačne vezave je: To me čudi.

Pritegnitev ali atrakcija je, »če se kaka oblika mehanično ravna po predhodni« (Toporišič 1991: 504). Primer take napačne vezave je: od naših po celem svetu znanih in priljubljenih umetnikovih.²

Napačna raba predlogov. Npr. dvomiti v nekaj; imam za jesti.

Neupoštevanje rodilnika ob zanikanih povedkih. Primer: Oče ni doma. Veseli smo jo bili.

¹ Jezikovni čut je precej ohlapen, predvsem pa subjektivno zaznamovan pojem, vendar se v jezikoslovju kar pogosto uporablja. To besedno zvezo najdemo tudi v Toporišičevi slovnici.

² V praksi ocenjevalci take napake večkrat upoštevajo pri oblikoslovju – raba neustreznih besednih oblik. Dejansko je napake, povezane z napačno rabo sklona, včasih težko ločevati na napake oblike in napake skladnje.

Izpust podatka/stavčnega člena (ali elipsa) je napaka, kadar poved zaradi izpuščenega stavčnega člena ni več razumljiva oziroma ji stavčni člen očitno manjka. Primer: Polikarp svojega sina poslal na Nemško po Agato.

Izražanje svojine s samostalniško besedo v rodilniku namesto s svojilnim pridevnikom. Primer: oče Izidorja.

1.2 Skladenjske napake na ravni večstavčne povedi in zvez povedi

Raba napačnega veznika/vezniške besede. Pogoste so napake v rabi oziralnega zaimka ki/kateri v vlogi veznika. Primer: Zgodbo, katero vam zdaj pripovedujem, sem sam doživel. Druga vrsta napak, povezanih z rabo veznika, se navezuje na napačno izražanje pomenskega razmerja. Primer: Udeležila se je matematičnega tekmovanja, kjer je zmagala.

Napačno navezovanje (slovnično razmerje med stavki in povedmi). Primer: Srečala sem dve prijateljici in jih povabila na čaj.

1.3 Besedni red

Naslonski niz. Zaporedje naslonk v naslonskem nizu je v *Slovenski slovnici* natančno določeno. Naslonke si sledijo v zaporedju: (1) vezniška beseda, (2) naslonski členek naj, (3) glagolske naslonke pomožnega glagola biti (če se začenjajo s s-, npr. sem, si) oz. bi, (4) oblike povratnega zaimka (se, si), (5) oblike osebnega zaimka v dajalniku (mi, ti, mu ipd.), (6) oblike osebnega zaimka v tožilniku (me, te, ga ipd.), (7) oblike osebnega zaimka v rodilniku, (8) glagolske naslonke pomožnega glagola biti s korenem bo- (bom, boš ipd.) in pomožni glagol z obliko je, (9) nikalni členek ne. (Prim. Toporišič 1991: 535.)

Razporeditev pridevniških besed v levem prilastku. Pridevniške besede si sledijo v naslednjem vrstnem redu: vrstilni števniki, glavni števniki, svojilni pridevniki ali zaimki, lastnostni pridevniki, vrstni pridevniki. Kazalni zaimki stojijo praviloma pred pridevniki. Primeri iz *Slovenske slovnice*: »prvi trije vaši dobri mali avtomobili« ali »prvi trije taki mali avtomobili«. Vrstni kazalni zaimek stoji pred števnikom, primer: »ti trije mali avtomobili« (Toporišič 1991: 466). Pridevniki si po Toporišiču sledijo po naslednjem načelu: na prvem mestu so pridevniki, ki »ubesedujejo ugajanje« (ljubka), sledijo tisti, ki izražajo lastnost, »kakršno v veliki meri objektivno prisojamo predmetom« (lep, pameten), nato sledijo izrazi za starost (mlad, star, nov), barvo (rjav, moder), tem sledijo pridevniki, ki so po obliki deležniki (razbit, zarjavel), na koncu so pridevniki, ki izražajo izvor ali pripadnost (pariški, slovenski). (Prim. Toporišič 1991: 466.)

Besedni red v zvezi pridevnika in prislova. Za pridevniško besedo stojijo prislovi, ki zaznamujejo kraj in čas, npr. pridelan doma, pečen včeraj zvečer; načinovni prislovi stojijo pred pridevnikom, npr. zelo lepo, bolj pregleden, lepo zapečen. (Prim. Toporišič 1991: 470.)

Zaporedje delov podredja ima nekaj pravil, Toporišič jih v svoji slovnici imenuje »mehanična stava«. Prilastkov odvisnik stoji vedno za samostalnikom, ki ga določa. Stavke prislovnega določila učinka³ sledi vedno glavnemu stavku. Tudi odvisni stavki, ki so uvedeni s primerjalnim veznikom, sledijo glavnemu stavku.⁴ Predmetni odvisniki stojijo za glavnim stavkom, kadar gre za »železni ali namenilnikov stavek«⁵ (Toporišič 1991: 537). Odvisnik nižje stopnje stoji navadno za odvisnikom višje stopnje.

Zaporedje delov priredja. V vezalnem in ločnem priredju lahko mesto stavkov načeloma zamenjamo, če s tem ne porušimo logičnega razmerja. To bi se lahko zgodilo v vezalnem priredju, kadar dopolnjevalni stavek izraža zaporednost dogajanja, ne pa takrat, kadar izraža sočasnost oziroma hkratnost. V stopnjevalnem priredju ne moremo zamenjati delov povedi, ne da bi pri tem (vsaj rahlo) spremenili pomen povedi. Tudi za druge vrste priredij »velja, da njihovih delov ni mogoče zamenjati: izhodišče je zmeraj na prvem mestu, spremljevalec na drugem« (Toporišič 1991: 518).⁶ Iz te opredelitve sledi, da mora biti priredni veznik vedno v drugem delu dvostavčne povedi, saj uvaja dopolnjevalni stavek.⁷

Členitev po aktualnosti. Toporišič v slovnici govori o stilno nezaznamovanem ali objektivnem besednem redu, pri katerem je določeno zaporedje izhodišča, prehoda in jedra. »V prostem stavku je naslednje osnovno pravilo: izhodišču sledi jedro, med njima pa je lahko prehod. Tako je, če hočemo kaj povedati navadno, neopazno« (Toporišič 1991: 532–533). Pravilo o zaporedju delov stavka temelji na tem, da najprej povemo tisto, kar je že znano oziroma »to, o čemer se kaj pove« (Toporišič 1991: 533), jedro pa predstavlja nov, naslovniku še neznan podatek. Toporišič je v zvezi s členitvijo o aktualnosti pisal o stalnem besednem redu v slovenščini. »Besede, besedne zveze in stavki si v sporočilu slede po določenem zaporedju. To uravnavajo natančna pravila. Jezikovni čut nam takoj pove, če jih kdo krši, in v mnogih primerih zlahka pokažemo, kako je prav ali bolj navadno« (Toporišič 1991:

³ V šolski rabi bi to prislovno določilo spadalo med prislovna določila načina. Primer: Bil sem jezen, da bi se zgrizel. (Toporišič 1991: 537.) To vrsto odvisnega stavka »šolske« slovnice poimenujejo načinovni odvisnik. (Prim. Ahačič 2017: 120.)

⁴ Primer: Bilo je lepše, kot sem si mislil. (Toporišič 1991: 537.)

⁵ Primeri: Sporoča ti, da pride ob treh. Naročil mi je, naj ti povem. Prišel sem, da vam popravim pipo. (Toporišič 1991: 537.)

⁶ Vrstni red stavkov v priredni dvostavčni povedi je mogoče spremeniti, vendar v tem primeru dobimo podredno zloženo poved.

⁷ To načelo je pomembno zato, ker iz njega sledi, da je neustrezno ali celo nepravilno povedi začenjati s prirednim veznikom. Ali bi to lahko štel k skladijskim napakam? V praksi se izkaže, da pisci povedi pogosto začenjajo s prirednimi vezniki, pri mnogih večjih piscih je to znamenje osebnega sloga. V pisnih izdelkih dijakov/maturantov bi to le v redkih primerih lahko označili kot osebni slog, v večini primerov gre za nerodno (morda napačno?) stavbo.

532). Vendar se v praksi izkaže, da ta pravila le niso tako natančna in da tisto, kar Toporišič imenuje stalna stava, ni zares stalno. »Res pa je, da zaradi tega, ker to ali ono v stavku želimo posebej poudariti, to stalno stavo spreminjamo« (Toporišič 1991: 534). Stilno nezaznamovanega besednega reda se v zapisanih besedilih držimo predvsem v znanstvenih in poljudnoznanstvenih besedilih (prim. Toporišič 1991: 541). Iz tega sledi, da nevtralni besedni red ni običajen za npr. publicistična besedila, v slovnici je posebej poudarjeno, da je pogosto kršen v umetnostnih besedilih in prostem govoru, ker »besede in dele sporočila radi poudarjamo tudi s spremenjenim besednim redom« (Toporišič 1991: 541).

Za ocenjevanje esejev je pomembno vprašanje, kako se naslovnik na neustaljeni besedni red odzove. Ali ga bo označil za skladenjsko napako? Neupoštevanje pravila členitve po aktualnosti je lahko znamenje osebnega sloga, v katerega ocenjevalci ne bi smeli posegati, če za to nimajo strokovnih argumentov. Neustaljeni besedni red pri enem naslovniku lahko sproži neodobravanje, drugega ne bo motil, tretjemu bo morda celo všeč. Pri besednem redu v okviru členitve po aktualnosti gre torej lahko za zelo subjektivno presojanje o njegovi ustreznosti ali neustreznosti. Glede na zgoraj povedano bi težko rekli, da je neupoštevanje pravila členitve po aktualnosti v šolskem eseu dejansko skladenjska napaka, saj šolski esej ni ne poljudnoznanstveno in ne znanstveno besedilo, pač pa kvečjemu besedilo o strokovni temi, v katerem se od pisca pričakuje tudi subjektivno doživljanje in vrednotenje.

2 Skladenjska napaka ali le manj ustrezna/neustrezna struktura?

V pisnih izdelkih maturantov se pojavlja vrsta skladenjskih neustreznosti, ki jih ocenjevalci pogosto ocenjujejo kot skladenjske napake. Gre za manj ustrezno tvorjene povedi ali zveze povedi, npr. raba trpnega načina, ko bi bil primernejši tvornik; raba enostavnih povedi namesto dvo- ali večstavčnih (težave s strnjevanjem ali z združevanjem povedi); raba vedno enakih skladenjskih struktur (npr. kopičenje prilastkovih odvisnikov); gostobesednost znotraj povedi ipd.

Boža Krakar Vogel je že leta 1985 v *Jeziku in slovstvu* objavila članek *Nekatere najpogostejše napake v pisnih nalogah srednješolcev*. Z vidika jezikovnih napak je analizirala pisne naloge, ki so jih dijaki pisali v šolskem letu 1983/84. Med drugim je izpostavila nepotrebno gostobesednost, ki nadomešča primanjkljaje pri skladenjskem strnjevanju in različnih pretvorbah (npr. raba odvisnikov namesto enostavnih povedi). Za primere npr. navaja: To je vprašanje, ki me muči prav posebno. (Ustrezneje: To vprašanje me muči prav posebno.) Peljal nas je na tekmovanje, ki je bilo na bližnjem stadionu, ki je bil ves okrašen. (Ustrezneje: Peljal nas je na tekmovanje na bližnjem stadionu, ki je bil ves okrašen.) (Prim. Krakar Vogel 1985: 201–202.) Z vidika ocenjevanja se problem takih povedi kaže v tem, da dejansko slovnično niso napačne. V njih torej ne gre za skladenjske napake, ampak za skladenjske neustreznosti, ki jih ne bi prepoznali vsi ocenjevalci v enaki meri. Verjetno bi večji delež ocenjevalcev zmotil drugi primer, v katerem se ponovita drug za drugim dva prilastkova odvisnika.

Leta 2009/10 je na Trojini, zavodu za uporabno slovenistiko, potekal projekt *Sporazumevanje v slovenskem jeziku*, v okviru tega je s korpusnim pristopom nastala analiza jezikovnih napak učencev in dijakov, objavljena je bila najprej v spletnem dokumentu *Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika*, kasneje so bili izsledki raziskave izdani še v knjižni obliki.⁸ Analiza temelji na realnih pisnih izdelkih učencev in dijakov, ki so jih učitelji z različnih osnovnih in srednjih šol s svojimi popravki pošiljali raziskovalcem. Z analizo so ugotovili, da so najpogostejše napake, ki zahtevajo tudi največ pedagoške pozornosti, napake besednega reda v povezavi z naslonskim nizom, položaj členkov v povedi, zaporedje pridevnikov in pridevniških zaimkov v samostalniški besedni zvezi in izražanje svojilnosti s samostalniško besedo v roditelju namesto s svojilnim pridevnikom. To so jezikovne napake, ki jih lahko utemeljimo z jezikovnim pravilom, torej z normo. »Nekoliko presenetljivo se več popravkov, ki jih v besedilih učencev delajo učitelji, nanaša na slogovno neustreznost, kadar ne ustrezajo žanru šolskega pisanja, ali na željo učiteljev po večji razumljivosti besedil (npr. manjkajoči osebki ali predmet). Še večkrat pa popravki odražajo jezikovni okus učiteljev. Tipičen primer so nekateri popravki besednega reda zaradi upoštevanja členitve po aktualnosti. Tovrstne, pretežno slogovne napake skladne so za odpravljanje najpomembnejših napak učencev manj relevantne, njihova podrobna analiza pa bi nudila dragocen vpogled v to, katere skladenjske rešitve se slovenskemu pedagoškemu kadru zdijo slogovno ustrežnejše in po njihovem jezikovnem čutu verjetno tudi 'lepše'.« (Kosem idr. 2012: 101–102) (podčrtala Irena V. Kolar) Primeri takih popravkov so: Če bi (jaz)⁹ imela fanta, ki bi bil druge vere, bi to zanemarila. Vloga žene danes in (žene) nekoč se je skozi čas zelo spremenila. To pa ne pomeni, da Polikarpa (sedaj) zagovarjam. Ko sem bila jaz sama¹⁰ v taki situaciji, sem ravnala drugače. Menim, da si ti dve osebi nista zaslužili, da sta oče in mati. Njegov ideal je bil, da bi z Bogomilo srečno živela že na tem svetu. (Prim: Kosem idr. 2012: 90, 92.)

Vprašanje je, ali taki popravki zares prispevajo k izboljšanju t. i. jezikovnega čuta pri dijakih in učencih. Zdi se, da so pogosto bolj namenjeni temu, da učitelj z njimi pokaže svojo jezikovno superiornost. Učinek takega popravljanja je slabši, saj se med množico slogovnih popravkov skrijejo resnične jezikovne napake oziroma se vsaj v zavesti učencev in dijakov znajdejo nekako na isti ravni. Množica napak se zdi neobvladljiva, zato učenci in dijaki menijo, da jezikovne podobe izdelka tako ali tako ne morejo izboljšati. V povezavi s t. i. jezikovnim čutom se poraja vprašanje, ali ga ima učitelj pravico vsiljevati učencem. Ali ni morda to na drugi strani razlog, da učenci in dijaki ne morejo razviti lastnega sloga oziroma da si ga niti ne upajo?¹¹

⁸ Iztok Kosem, Mojca Stritar, Sara Može, Ana Zwitter Vitez, Špela Arhar Holdt in Tadeja Rozman: *Analiza jezikovnih napak učencev: korpusni pristop*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, 2012.

⁹ V oklepaju je naveden del povedi, ki ga je učitelj pri popravljanju prečrtal.

¹⁰ Podčrtane so besede, ki so jih učitelji pri popravljanju dodali (verjetno zaradi poudarjanja).

¹¹ Učence in dijake je na slogovne neustreznosti seveda smiselno opozarjati in jim predlagati izboljšave lastnega sloga. Pri popravljanju pisnih izdelkov v šoli bi bilo ustrezno ločevati slovnične in pravopisne napake od slogovnih neustreznosti: prve bi učitelj npr. označeval z rdečo barvo, druge pa z zeleno.

Marko Trobevšek (Trobevšek 2009) je v članku »Pouk materinščine in jezikoslovje« razmišljal o tem, ali znanje slovnice oziroma poznavanje jezikovnih pravil prispeva k pisni zmožnosti dijakov. Meni, da učenje slovnice, kakršno poteka v naši gimnaziji, dijake prej hromi, kot pa jih podpira v njihovem pisnem izražanju, saj jezikovno normo v slovenskem prostoru dojemamo preveč deklarativno. To razlaga z vlogo slovnice. V zgodovini je bila njena vloga le deskriptivno-normativna, ker je bila namenjena učenju (tujega) jezika, npr. latinščine, ali pa poenotenju in ohranjanju t. i. ljudskih jezikov. Slovenci te tradicionalne vloge slovnice še danes nismo presegli. Smiselni jezikovni pouk bi bil po Trobevškovem mnenju bolj usmerjen v zavedanje o relativnosti jezikovne norme, ki je odvisna npr. od okoliščin sporazumevanja, namena sporočevalca itd., v kritičnost do jezikovne norme in tudi v zavestno sproščenost v jezikovnem vedenju. »Verjetno sta z nerazumevanjem narave norme povezana slovenska jezikovna netolerantnost, ki se kaže v prežanju na napake, omalovaževanju ipd. ter po drugi strani v nesproščenosti« (Trobevšek 2009: 382). Razvijanje pisne zmožnosti naj bi torej oviralo tudi to, da je pri pouku prevelik poudarek namenjen normativnemu učenju jezika, premajhen pa razvijanju odnosa do jezikovne norme. Pisna zmožnost namreč ni (le) poznavanje jezikovnih pravil, ampak predvsem sposobnost samostojno napisati koherentno besedilo, kakršno je na primer šolski esej na maturi. Trobevšek pravi, da je pisanje »vaja v izražanju in urjenju misli« in da bi »moral v srednjih šolah razvijati višje oblike pisanja in govorjenja, bolj povezane z mišljenjem, skratka jezikovno sposobnost, katere domet bo bolj prožnost kot upoštevanje obrazcev« (Trobevšek 2009: 383). Najpomembnejši pri pisanju so po Trobevšku jasno izražanje misli, tekoč slog in pregledna zgradba. Vse troje je povezano z razvijanjem skladenjske zmožnosti.

Ob tem je treba opozoriti na dveje. (1) Do jezikovne norme dijak ne more vzpostaviti kritičnega odnosa, če norme ne pozna. Jezikovna norma po eni strani pomeni obvladovanje pravopisnih in slovničnih pravil, po drugi strani pa tudi načel uspešnega sporazumevanja in teorije besedilnih vrst. Iz vsakoletnih poročil glavnega ocenjevalca o rezultatih mature je razvidno, da največ točk maturanti izgubijo na najosnovnejši ravni obvladovanja pravopisa in slovnice (raba ločil, pravopisne, oblikovne in skladenjske napake). Veliko dijakov (lahko bi rekli celo večina) skozi izobraževalni proces (osnovna in srednja šola) ne usvoji najosnovnejših jezikovnih pravil na taki ravni, da bi jih bili zmožni suvereno prenesti v lastno besedilo. (2) Šolski esej je stroka do sedaj opredelila predvsem z vidika načinov pisanja in vsebinskih pričakovanj. Dovolj natančno je opredeljeno, da šolski esej preverja kandidatov bralni odziv, ki ga mora ta izraziti na različnih ravneh ubeseditve, od enostavnejšega predstavljanja in povzemanja prek razlaganja, primerjanja, utemeljevanja do vrednotenja. Manj pa se je stroka ukvarjala z jezikom v eseju, k čemur štejemo jezikovno pravilnost, slog in zgradbo. Predvsem slog in zgradba šolskega eseja nista jasno opredeljena, zato v teh dveh postavkah prihaja pogosto do večjih odstopanj pri ocenjevanju, saj pričakovanja ocenjevalcev znotraj teh dveh postavk niso povsem poenotena. H kakovostnima poučevanju in ocenjevanju šolskega eseja bi veliko pripomoglo, če bi stroka celostno definirala šolski esej. Šele ko bi bilo jasno, kaj je norma šolskega eseja, bi lahko učitelji pri dijakih tudi med izobraževalnim procesom razvijali t. i. kritičen odnos do norme, ki bi morda privedel do večje jezikovne prožnosti.

Šolski esej je nedvomno zamišljen kot t. i. višja oblika pisanja, povezana z mišljenjem. V eseju bi pričakovali izvirno zgradbo in izviren slog, t. i. jezikovno prožnost, v večini realnih izdelkov pa gre za bolj ali manj posrečeno upoštevanje predpisanega (vsebinskega) obrazca. Ker učitelji vedo, da je ocenjevanje sloga in zgradbe precej odvisno od t. i. jezikovnega čuta ocenjevalcev, pri dijakih prej spodbujajo nevtravno pisanje, ki v ničemer ne izstopa, kot pa razvijanje lastnega sloga. Jezikovna nesproščenost pri pisanju šolskega eseja je zaradi tega do neke mere pričakovana, saj je pisanje po vzorcu »varnejše«, kajti pisec ne more vedeti, kako se bo ocenjevalec odzval na odstopanje od predpisanega obrazca in norme.¹² Žal se tukaj znajdemo v začaranem krogu – učitelji zaradi navedenih razlogov dijakom »vsiljujejo« svoj občutek za jezik in jezikovno normo, kakor jo razumejo sami, tak način ocenjevanja pa tisti med njimi, ki so zunanji ocenjevalci, v veliki meri prenašajo tudi na ocenjevanje maturitetnih nalog.

Še vedno pa ostaja odprto vprašanje, kakšno naj bi bilo ocenjevanje jezika na maturi, da bi dolgoročno spodbujalo razvijanje celostne pisne zmožnosti dijakov ter vodilo tudi k večji jezikovni prožnosti dijakov (in učiteljev). Skladenjske napake in neustreznosti so zelo kompleksne in v veliki meri povezane tudi z jezikovnim čutom posameznika, zato je ocenjevanje tega področja še toliko bolj občutljivo. Izziv, ki se pojavlja, je, kako razločiti skladenjske napake in neustreznosti na normativne in še dopustne (ker so izraz osebnega sloga ali celo pravice piščega). V razdelku jezikovna pravilnost bi najbrž morali ocenjevati le napake, ki jih lahko strokovno utemeljimo s pravilom/z normo, ne pa neustreznosti, ki jih le »čutimo« kot napake. Te neustreznosti bi morale najti mesto kvečjemu pri ocenjevanju sloga, pa še tam najbrž ne bi smeli označiti vsega, kar le čutimo kot napako, ker ne ustreza povsem našemu jezikovnemu okusu.

3 Ocenjevanje skladenjskih napak na maturi

Na maturi se skladenjske napake načeloma ocenjujejo v okviru jezika v razdelku jezikovna pravilnost. Zadnje tri rubrike jezikovne pravilnosti so namenjene skladnji: neustrezno tvorjena poved, neustrezno pomensko razmerje med stavki in povedmi ter neustrezno oblikovno razmerje med stavki in povedmi. V rubriko neustrezno tvorjena poved spadajo napake, povezane z vezljivostjo, z besednim redom, z napačnim izražanjem svojine, z izpusti stavčnih členov. V rubriko neustrezno pomensko razmerje med stavki in povedmi spadajo napake, povezane s koherenco (npr. izražanje pomenskih razmerij z neustreznimi vezniki); v rubriko neustrezno oblikovno razmerje med stavki in povedmi pa napake, povezane s kohezijo. Ker se pri jezikovni pravilnosti upoštevajo napake, povezane s koherenco, ta pa je ključna tudi za besedilo kot celoto, se napake v koherenci na mikroravni (zveza dveh stavkov

¹² Kot je že bilo opozorjeno, je težava tudi v tem, da je t. i. norma šolskega eseja z vidika jezika precej ohlapna in do neke mere prepuščena interpretaciji ocenjevalca. Nekateri ocenjevalci npr. rabo prevzetih besed dosledno ocenjujejo kot slogovno neustrezno, čeprav je šolski esej tudi strokovno besedilo, v taki vrsti besedil pa so tudi »po normi« dovoljene prevzete besede (npr. strokovni izrazi).

ali dveh povedi) gotovo prenesejo tudi na makroraven (besedilo kot celota), zato so slabo izražena pomenska razmerja gotovo pri končni oceni upoštevana tudi pri zgradbi. Posledica je, da je lahko kandidat za eno in isto napako kaznovan dvakrat. Okorno/nerodno tvorjene povedi se lahko kaznujejo tako pri jezikovni pravilnosti (neustrezno tvorjena poved) kot pri slogu (neupoštevanje drugih načel uspešnega sporočanja), saj slabo tvorjene povedi, tj. s pomensko neustreznimi razmerji ali z odvečnimi podatki, vplivajo vsaj še na jasnost in jedrnatost izražanja. Tako je kandidat za določeno šibkost pri pisanju lahko spet kaznovan dvakrat. Iz povedanega je razvidno tudi to, da ocenjevalci vrsto skladenjskih napak neenotno razporejajo (k jezikovni pravilnosti ali slogu).¹³

4 Predlog ocenjevanja skladenjskih napak

Rešitev, ki se ponuja na podlagi analize t. i. skladenjskih napak v okviru jezikovne pravilnosti in primerov t. i. skladenjskih neustreznosti v okviru ocene sloga ter ki je mogoča glede na trenutno opredelitev šolskega eseja z vidika besedilne vrste, je, da bi se v razdelku jezikovne pravilnosti res ocenjevale oziroma štele le napake, ki jih lahko strokovno utemeljimo, npr. napačna vezava, napake v besednem redu naslonskega niza, izpusti stavčnih členov, napačno oblikovno razmerje med povedmi ipd. To bi prispevalo k objektivnosti ocene jezikovne pravilnosti.

Pomensko neustrezna razmerja med povedmi segajo že na raven gradnje besedila (besediljenja), zato bi jih bilo morda bolj smiselno ocenjevati pri zgradbi. Ocenjevalni razdelek za zgradbo je tudi sicer v ocenjevalnem obrazcu najmanj izkoriščen – v povprečju so eseji pri zgradbi ocenjeni z odlično oceno (prim. Čokl, Cankar 2008). Da bi se izognili zgolj približni oceni koherentnosti besedila, bi bilo smiselno razdelek za zgradbo bolj natančno razčleniti in znotraj razdelka natančno opredeliti posamezne rubrike. Koherentnosti celotnega besedila v smislu gradnje besedila s pomenskim navezovanjem povedi eno na drugo bi na primer pripadel le določen delež točk.

Delež točk, ki je odvisen od jezikovnega čuta posameznega ocenjevalca, bi bilo treba znižati. Morda bi bila rešitev v tem, da bi natančneje opredelili posamezne postavke znotraj ocene sloga. Trenutno sta v ocenjevalnem obrazcu v razdelku slog dve postavki, in sicer (1) neutemeljena raba slogovno zaznamovanih besed in oblik ter stavčnih konstrukcij in (2) neupoštevanje drugih načel uspešnega sporočanja. V prvi postavki se označuje neutemeljena raba čustveno zaznamovanih besed, pogovornih besed in stavčnih konstrukcij ali drugih besed, besednih zvez in stavčnih konstrukcij, povezanih s socialno in funkcijsko zvrstnostjo (publicistični

¹³ Primer analize jezikovne ocene šolskega eseja najdemo v *Vodniku skozi književnost na maturi*. Natančen pregled ocenjevanja pokaže, da so skladenjske napake, ki jih lahko utemeljimo z normo, uvrščene k jezikovnim napakam, med temi pa se znajdejo tudi take, ki so vezane na tisti besedni red, ki z normo ni trdno določen, ampak je stvar jezikovnega čuta ocenjevalca (predvsem členitev po aktualnosti). Pregled slogovnih napak pokaže, da je prepoznavanje slogovnih napak odvisno od jezikovnega čuta ali kar jezikovnega okusa ocenjevalca. Veliko označenih napak bi namreč težko strokovno utemeljili. (Prim. Krakar Vogel, Šimenc 2000: 30–37.)

izrazi, uradovalni izrazi, slengovski izrazi ipd.). K neupoštevanju načel uspešnega sporočanja spadajo neustreznosti, ki so povezane z jasnostjo, živostjo, natančnostjo in jedrnatostjo. Predvsem te se velikokrat prekrivajo s skladenjskimi napakami in neustreznostmi. V razdelku slog bi bilo morda smiselno uvesti pet do šest rubrik, ki bi se nanašale na najpogostejše slogovne pomanjkljivosti. Tako bi se izognili prevelikemu odbijanju točk za istovrstne pomanjkljivosti in morda do neke mere relativizirali subjektivni jezikovni čut.

Viri

Letno poročilo – splošna matura 2016. Spletna stran: <<http://www.ric.si>>. (Sprejeto na seji Državne predmetne komisije za splošno maturo dne 25. 11. 2016.) (Dostop 10. 6. 2018.)

Letno poročilo – splošna matura 2017. Spletna stran: <<http://www.ric.si>>. (Sprejeto na seji Državne predmetne komisije za splošno maturo dne 17. 11. 2017.) (Dostop 10. 6. 2018.)

Predmetni izpitni katalog za splošno maturo – slovenščina. Ljubljana: Državni izpitni center, 2015.

Učni načrt, Slovenščina, Gimnazija, Splošna, klasična, strokovna gimnazija, Obvezni predmet in matura (560 ur). Sprejeto na 110. seji Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje 14. 2. 2008.

Literatura

Ahačič, Kozma, 2017: *Slovnica na kvadrat. Slovenska slovnica za srednjo šolo*. Ljubljana: Rokus Klett.

Čokl, Sonja, in Cankar, Gašper, 2008: *Poročilo. Raziskava različnih vrst kriterijev za ocenjevanje maturitetnih esejev iz slovenščine*. Ljubljana: Državni izpitni center.

Kosem, Iztok idr., 2012: *Analiza jezikovnih težav učencev: korpusni pristop*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.

Krakar Vogel, Boža, 1985: Nekatere najpogostejše napake v pisnih nalogah srednješolcev. *Jezik in slovstvo* 30/6. 200–203.

Krakar Vogel, Boža, in Šimenc, Brane, 2000: *Vodnik skozi književnost na maturi*. Ljubljana: Državni izpitni center.

Toporišič, Jože, 1991: *Slovenska slovnica. Pregledana in razširjena izdaja*. Maribor: Založba Obzorja.

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Trobevšek, Marko, 2009: Pouk materinščine in jezikoslovje. Stabej, Marko (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Simpozij Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 379–384.